RNI No. MAHBIL /2009/35527

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-क

वर्ष ११, अंक ४५] सोमवार, डिसेंबर १, २०२५/अग्रहायण १०, शके १९४७ [पृष्ठे ६, किंमत : रुपये ९.००

असाधारण क्रमांक ६४

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाव्यतिरिक्त इतर वैधानिक प्राधिकाऱ्यांनी तयार केलेले (भाग एक, एक-अ व एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले वैधानिक नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त इतर) वैधानिक नियम व आदेश; यात भारत सरकार, उच्च न्यायालय, पोलीस आयुक्त, आयुक्त (राज्य उत्पादन शुल्क), जिल्हादंडाधिकारी व निवडणूक आयोग, निवडणूक न्यायाधिकरण, निवडणूक निर्णय अधिकारी व निवडणूक आयोगाखालील इतर प्राधिकारी यांनी तयार केलेले वैधानिक नियम व आदेश यांचा समावेश होतो.

गृह विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक २८ नोव्हेंबर, २०२५.

अधिसूचना

महाराष्ट्र (विवक्षित अपराधांसाठी शिक्षा म्हणून समाजसेवा) नियम, २०२५.

क्रमांक बीएनएनएस-०३२५/प्र.क्र.३४/विशा-९.— भारतीय नागरिक सुरक्षा संहिता, २०२३ च्या कलम २३ तसेच, भारतीय न्याय संहिता, २०२३ च्या कलम ४ (च) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा आणि त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व तरतुदींचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, भारतीय न्याय संहिता, २०२३ अन्वये विवक्षित अपराधांसाठी शिक्षा म्हणून समाजसेवा विहित करणारे पुढील नियम करीत आहे.

१. संक्षिप्त नाव व प्रारंभ

(१) या नियमांस महाराष्ट्र (विवक्षित अपराधांसाठी शिक्षा म्हणून समाजसेवा) नियम, २०२५ असे म्हणावे.

(२) ते, **शासकीय राजपत्रात** प्रसिद्ध झाल्याच्या दिनांकापासून अंमलात येतील.

२. अनुज्ञेय शिक्षा म्हणून समाजसेवा

(१) भारतीय नागरिक सुरक्षा संहिता, २०२३ च्या कलम २३ अन्वये शिक्षा म्हणून समाजसेवा ही, भारतीय न्याय संहिता, २०२३ अन्वये पुढील अपराधांसाठी दिली जाईल:—

(क) लोकसेवकाने बेकायदेशीरपणे व्यापारधंदा करणे (भारतीय न्याय संहितेचे कलम २०२).

(ख) भारतीय नागरिक सुरक्षा संहिता, २०२३ च्या कलम ८४ अन्वये केलेल्या उद्घोषणेत विनिर्दिष्ट केलेल्या अवधीच्या आत उपस्थित न होणे (भारतीय न्याय संहितेचे कलम २०९).

(ग) कायदेशीर अधिकारांचा वापर करण्यास भाग पाडण्यासाठी किंवा त्यापासून परावृत्त राहण्यासाठी आत्महत्या करण्याचा प्रयत्न करणे (भारतीय न्याय संहितेचे कलम २२६).

(घ) चोरीच्या प्रकरणांमध्ये, जर चोरीच्या मालमत्तेचे मूल्य पाच हजार रुपयांपेक्षा कमी असेल आणि एखाद्या व्यक्तीस प्रथमच दोषी ठरविले असेल, अशा प्रकरणी [भारतीय न्याय संहितेचे कलम ३०३(२) चे परंतुक] मालमत्तेचे मूल्य परत केल्यावर किंवा चोरीची मालमत्ता पुनर्संचयित केल्यावर, जर ही एकमात्र शिक्षा असेल.

(ङ) मद्यपान केलेल्या व्यक्तीने सार्वजनिक ठिकाणी केलेले गैरवर्तन (भारतीय न्याय संहितेचे कलम ३५५).

(च) अब्रूनुकसानी [भारतीय न्याय संहितेचे कलम ३५६(२)].

३. न्यायालय

वरील गुन्ह्यांसाठी शिक्षा म्हणून 'समाजसेवा' देत असताना, पुढील बाबी या नियमांना जोडलेल्या अनुसूची- एक नुसार काटेकोरपणे असल्याचे देखील विनिर्दिष्ट करील—

(क)सेवेचे स्वरूप;

(ख) सेवेचे ठिकाण;

(ग) देखरेख/प्राधिकृत करणारा अधिकारी; आणि

(घ) सेवेचा कालावधी

४. समाजसेवेचा कालावधी

सर्वसाधारणपणे समाज सेवेचा कालावधी पुढीलप्रमाणे असेलः—

(क) एका दिवसापेक्षा कमी नसेल आणि एकतीस दिवसांपेक्षा अधिक असणार नाही; किंवा

(ख) न्यायालय, प्रकरणाच्या तथ्यांवर आधारित निर्धारित करील त्यानुसार चाळीस तासांपेक्षा कमी नसेल आणि दोनशे चाळीस तासांपेक्षा अधिक असणार नाही;

(ग) समाजसेवा एका दिवसामध्ये ८ तासांच्या कालावधीपेक्षा अधिक असणार नाही.

५. अनुपालन न करणे

अनुपालन न झालेल्या कोणत्याही बाबीचा, संनियत्रण प्राधिकाऱ्याद्वारे अनुसूची-दोनमध्ये दिलेल्या नमुन्यात न्यायालयास अहवाल सादर करण्यात येईल, ज्यावर न्यायालय कायद्याने अनुज्ञेय असेल ती कार्यवाही करू शकेल.

अनुसूची-एक

अ. क्र.	सामुदायिक सेवा	सेवेचे ठिकाण/कार्यालय	प्राधिकृत अधिकारी	संनियत्रण प्राधिकारी	सामुदायिक सेवेचा कालावधी
१	प्रभाग व परिसर यांची स्वच्छता/ देखभाल	शासकीय रुग्णालय/ शासकीय दवाखाने	निवासी वैद्यकीय अधिकारी/ अधिष्ठाता किंवा पदनिर्देशित अधिकारी	जिल्हा परिवीक्षा अधिकारी किंवा राज्य शासनाने या प्रयोजनार्थ नियुक्त/ पदनिर्देशित केलेला अन्य कोणताही अधिकारी	एक दिवस ते एकतीस दिवस किंवा चाळीस तास ते दोनशे चाळीस तास.
२	अपघात/बाह्यरुग्ण व्यवस्थापन	शासकीय रुग्णालय	निवासी वैद्यकीय अधिकारी/ अधिष्ठाता किंवा पदनिर्देशित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
३	ट्रॉली/हालचाल सहाय्य	शासकीय रुग्णालय	निवासी वैद्यकीय अधिकारी/ अधिष्ठाता किंवा पदनिर्देशित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
४	अधिक विशेष/ वैद्यकीय ज्ञान आवश्यक आहे अशी निवासी वैद्यकीय अधिकारी/ अधिष्ठाता यांनी सुनिश्चित केलेली इतर कोणतीही कर्तव्ये	शासकीय रुग्णालय	निवासी वैद्यकीय अधिकारी/ अधिष्ठाता किंवा पदनिर्देशित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
५	अभ्यास क्षेत्र, भांडार क्षेत्र आणि परिसर यांची स्वच्छता/देखभाल	जिल्हा/तालुका कार्यालय/कायदेशीर मदत केंद्रे	सचिव, जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण/ ग्रंथपाल/प्रभारी अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
६	पुस्तके लावणे/ पुस्तकांची सूची बनवणे किंवा कोणतेही लिपिकीय सहाय्य किंवा बांधणी	जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण जिल्हा कार्यालय/तालुका कार्यालय/कोणतेही शासकीय ग्रंथालय	सचिव, जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण / ग्रंथपाल/प्रभारी अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -

अ. क्र.	सामुदायिक सेवा	सेवेचे ठिकाण/कार्यालय	प्राधिकृत अधिकारी	संनियत्रण प्राधिकारी	सामुदायिक सेवेचा कालावधी
७	वर्गखोल्या, ग्रंथालय, प्रयोगशाळा, मैदाने आणि परिसर यांची स्वच्छता.	शासकीय शैक्षणिक संस्था	मुख्याध्यापक/ प्राचार्य किंवा पदनिर्देशित अधिकारी	जिल्हा परिवीक्षा अधिकारी किंवा राज्य शासनाने या प्रयोजनार्थ नियुक्त/ पदनिर्देशित केलेला अन्य कोणताही अधिकारी	एक दिवस ते एकतीस दिवस किंवा चाळीस तास ते दोनशे चाळीस तास.
८	महानगरपालिका/ नगरपालिका स्वच्छता कर्मचाऱ्यांसह स्वच्छता/देखभाल	महानगरपालिका/ नगरपालिका/पंचायत	संबंधित आयुक्त/ गट विकास अधिकारी किंवा पदनिर्देशित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
९	रस्त्याच्या कडेची तण काढणे	महानगरपालिका/ नगरपालिका/पंचायत	संबंधित आयुक्त/ गट विकास अधिकारी किंवा पदनिर्देशित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
१०	सार्वजनिक इमारतींची कोणतीही स्वच्छता किंवा देखभाल.	सार्वजनिक कार्यालये	संबंधित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
११	वाहतूक नियमन, गर्दी नियमन, परिसर/स्थानकाची स्वच्छता, सामायिक क्षेत्रांची देखभाल	पोलीस ठाणे	ठाणे प्रभारी अधिकारी/ पदनिर्देशित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
१२	स्वच्छता/देखभाल	महानगरपालिका/ नगरपालिका/पंचायत यांची सार्वजनिक उद्याने/ जागा आणि चौपाट्या	संबंधित आयुक्त/ गट विकास अधिकारी किंवा पदनिर्देशित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
१३	स्वच्छता/देखभाल	वृद्धाश्रम, मनोरूग्ण संस्था/वसतिगृहे/समाज कल्याण विभाग इमारती	अधीक्षक/प्रभारी अधिकारी किंवा पदनिर्देशित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -
१४	वृक्षारोपण, पाणी देणे. तण काढणे, देखभाल कार्य	वन विभाग	वनपाल प्रभारी अधिकारी/ पदनिर्देशित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -

अ. क्र.	सामुदायिक सेवा	सेवेचे ठिकाण/कार्यालय	प्राधिकृत अधिकारी	संनियत्रण प्राधिकारी	सामुदायिक सेवेचा कालावधी
१५	स्वच्छता/देखभाल किंवा लिपिकीय सहाय्य	प्राणी संग्रहालय/ संग्रहालये	अभिरक्षक/ प्रभारी अधिकारी/ पदनिर्देशित अधिकारी	जिल्हा परिवीक्षा अधिकारी किंवा राज्य शासनाने या प्रयोजनार्थ नियुक्त/ पदनिर्देशित केलेला अन्य कोणताही अधिकारी	एक दिवस ते एकतीस दिवस किंवा चाळीस तास ते दोनशे चाळीस तास.
१६	दिलेल्या बाबीकरीता सामुदायिक सेवेचा भाग म्हणून न्यायालयास योग्य वाटेल असे अन्य कोणतेही कर्तव्य	संबंधित विभाग	संबंधित अधिकारी	-वरीलप्रमाणे-	-वरीलप्रमाणे -

अनुसूची-दोन

अनुपालन न केल्याचा अहवाल

न्यायालयात ___________________ यांच्या समक्ष

प्रकरणातः

महाराष्ट्र राज्य/_______________ [तक्रारदाराचे नाव]

विरुद्ध

______________ [अपराध्याचे नाव]

प्रकरण क्रमांकः __________

आदेश दिनांकः __________

वर नमूद केलेल्या प्रकरणी या माननीय न्यायालयासमोर अनुपालन न करण्याबाबतचा अहवाल आदरपूर्वक सादर केला आहे. न्यायालयाने या प्राधिकरणाच्या देखरेखीखाली शिक्षा म्हणून समाजसेवा लादली होती. समाजसेवेंच्या शिक्षेचा तपशील खालीलप्रमाणे आहेः

समाज सेवेच्या शिक्षेचा प्रकारः ___________________

आवश्यक एकूण तास/दिवसः ___________________

शिक्षेच्या प्रारंभाची तारीखः ___________________

शिक्षा पूर्ण करण्याचा अंतिम दिनांकः ___________________

अहवाल सादर करण्याची वारंवारता (तास/दैनंदिन/साप्ताहिक): ___________________

अपराध्याने न्यायालयाच्या आदेशाचे अनुपालन न करण्याची पुढील कारणे आढळून आलेली आहेतः

(क) समाजसेवेसाठी हजर होण्यास कसूर करणे

(ख) वैध कारणाशिवाय अनुपस्थित राहणे

(ग) सेवेच्या ठिकाणी गैरवर्तन करणे

(घ) वारंवार उशिरा उपस्थित होणे

(ङ) सोपवलेले काम सोडून देणे

(च) सूचनांचे/पर्यवेक्षक नियमांचे अनुसरण करण्यात कसूर करणे

(छ) इतर (नमूद करा): ______________________________

[घटनांचे सविस्तर स्पष्टीकरण, विशिष्ट दिनांक, अपराध्याशी संपर्क साधण्याचे प्रयत्न (दूरध्वनी, लेखी सूचना, ईमेल, समक्ष), त्याला दिलेले इशारे (दूरध्वनी, लेखी सूचना, ईमेल, समक्ष) आणि अपराध्याकडून मिळालेला कोणताही प्रतिसाद येथे द्यावा. कार्यालयीन अभिलेखांसह इतर कोणतीही संबंधित माहिती समाविष्ट करा.]

अपराध्याचे वर्तन, सहकार्याची पातळी, दृष्टिकोन आणि एकूण वर्तणूक असमाधानकारक असून ते सुरक्षा, शिस्त किंवा सार्वजनिक हित यादृष्टीने हितावह नाही, असे दिसून आले आहे. त्यानुसार, माननीय न्यायालयासमोर यथोचित निर्देश आणि पुढील आवश्यक कारवाईसाठी हा अनुपालन न करणे याबाबतचा अहवाल सादर करण्यात येत आहे.

दिनांक : —

ठिकाण : —

पर्यवेक्षकीय प्राधिकाऱ्याची/ विभागप्रमुखाची स्वाक्षरी

घोषणापत्र

मी, [नाव, पदनाम], याद्वारे घोषित करतो/करते की, या अहवालात दिलेली माहिती खरी, अचूक, पूर्वग्रहविरहित असून आणि आमच्या कार्यालयीन नोंदीनुसार आहे.

पर्यवेक्षकीय प्राधिकाऱ्याची/ विभागप्रमुखाची स्वाक्षरी

नावः ____________________

पदनामः ____________________

विभाग / संस्थाः ____________________

ठिकाणः ____________________

दिनांकः ____________________

____

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. जयंत सरोदे,
शासनाचे उप सचिव.

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE, PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATIONS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004. EDITOR : DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE.